

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Analiza dotycząca wskazania, które z pouczeń udzielanych przez sądy
stronom i uczestnikom postępowania cywilnego
powinny być uznane za najczęściej stosowane, tak w sprawach
między podmiotami krajowymi, jak i w obrocie zagranicznym

dr Mariusz Grabowski

Prawo prywatne
Warszawa 2021

Spis treści

Uwagi ogólne	5
1. Przedmiot i zakres badania	6
2. Cel badania aktowego oraz przyjęta metoda badania	11
3. Problem braku pouczenia oraz wadliwości pouczenia przez sąd	12
4. Zarzut nadmiernego formalizmu pouczeń zawarty w stanowiskach i orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strassburgu	16
5. Proces badawczy i jego wyniki	18
5.1. Ustalenie, w jakich sprawach najczęściej są stosowane pouczenia przez sądy w postępowaniach krajowych	18
5.2. Ustalenie, w jakich sprawach najczęściej są stosowane pouczenia przez sądy w postępowaniach w sprawach z czynnikiem zagranicznym	19
5.3. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do nakazów zapłaty w postępowaniach upominawczych	22
5.4. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do nakazów zapłaty w postępowaniach nakazowych	23
5.5. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do postępowań o zapłatę toczących się według reguł ogólnych	25
5.6. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do postępowań o ustalenie stosunku prawnego	26
5.7. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do postępowań o odszkodowania z tytułu wypadków komunikacyjnych	28
5.8. Ustalenie, o czym sądy najczęściej pouczają – przedmiot pouczeń	29
5.9. Ustalenie, w jakiej formie sądy udzielają pouczenia, tzn. czy sądy stosują pouczenia o „własnej” treści, czy wyłącznie cytują odpowiednie przepisy prawne	31
5.10. Ustalenie, czy pouczenia są zrozumiałe z punktu widzenia tzw. przeciętnego odbiorcy, który nie korzysta z fachowej pomocy prawnej	32
5.11. Ustalenie, czy zachodzą sytuacje braku oznaczenia przez sąd przepisów prawnych cytowanych w pouczeniach	33
5.12. Ustalenie, czy zachodzą sytuacje braku obowiązkowego pouczenia przez sąd	34
6. Wnioski	35

Uwagi ogólne

Problem skutków prawnych braku albo wadliwości pouczenia sądu adresowanego do strony działającej bez fachowego pełnomocnika jest przedmiotem licznych wypowiedzi doktryny, wielu aktualnych orzeczeń polskich sądów oraz motywem działań organów państwa¹. Występowanie wskazanego problemu stało się także podstawą zarzutów Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu² pod adresem państwa polskiego.

W rezultacie mamy do czynienia z powszechnym oczekiwaniem uporządkowania kwestii pouczeń przez polskiego prawodawcę. Oczekiwanie to sprowadza się w zasadzie do postulatu opracowania wzorców pouczeń, które winny być „czytelne i zrozumiałe” dla tzw. przeciętnego adresata. W dorozumieniu więc, pouczenia stosowane obecnie przez sądy są – co do zasady – nieczytelne i niezrozumiałe, a wręcz nawet niekiedy wprowadzające w błąd takiego adresata.

W odpowiedzi na powyższy postulat zostało podjęte badanie aktowe, którego głównym celem było ustalenie, w jakich sprawach oraz o czym polskie sądy najczęściej pouczają. Odpowiedź na tak postawione pytanie, wraz z poruszeniem³ problematyki związanej bądź wynikającej z przeprowadzonego badania aktowego, być może będzie pożyteczne dla ewentualnych prac legislacyjnych i dla prowadzonej dyskusji w przedmiotowej mierze.

Określenie przedmiotu i celu badania wyłącznie treścią wskazanego wyżej pytania byłoby spłyceniem rozważanego tu zagadnienia. Przedmiot, zakres i cel badania są określone w punktach następujących poniżej.

Celem badania nie było wyczerpujące powołanie, a tym bardziej rozpatrzenie stanowisk doktryny oraz orzecznictwa. Zostały przytoczone – w niezbędnym zakresie dla dobra badania – wyłącznie wypowiedzi i orzeczenia charakterystyczne dla ukazania aktualnie panujących⁴ tendencji.

Celem badania nie było także przygotowanie wzorców pouczeń czy postulatów w tym względzie. Niemniej jednak, nieusprawiedliwionym zaniedbaniem byłby brak zwerbalizowania uwag o postulatycznym charakterze, a powstałych w związku z przeprowadzonym badaniem.

¹ Por. niżej np. wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich, zwanego dalej RPO.

² Zwanego dalej także ETPCz.

³ W niezbędnym zakresie wyznaczonym przedmiotem badania.

⁴ Tzn. podzielanych jako właściwe i dominujące.

1. Przedmiot i zakres badania

Przedmiotem badania były akta spraw z postępowań cywilnoprawnych, za wyjątkiem postępowań w sprawach rejestrowych, upadłościowych i egzekucyjnych. Toteż przedmiotem badania nie były pouczenia dokonywane przez organ inny niż sąd, takie jak np. pouczenia przez komornika.

Przedmiotem badania nie były również sprawy z zakresu prawa pracy oraz prawa rodzinnego i opiekuńczego.

Przedmiotem badania nie były ustne pouczenia sądu, ponieważ zakres badania dotyczył wyłącznie pouczeń pisemnych zawartych w doręczeniach stronom lub uczestnikom postępowania cywilnoprawnego. Badanie nie obejmowało protokołów.

Zbadanych zostało blisko 150 akt spraw, a w tym około 500 sytuacji pouczeń. Przez „sytuację pouczenia” należy tutaj rozumieć każdą sytuację, w której zaistniał prawny obowiązek udzielenia przez sąd pouczenia, niezależnie od faktu zaistnienia obowiązkowych pouczeń, czy ich dostrzeżonego braku w badaniu.

Zaplanowanym przedmiotem badania były akta spraw zakończonych w okresie 2017–2019 r.⁵

Badanie prawidłowości pouczeń zostało dokonane w odniesieniu do wszystkich obowiązków nałożonych na sąd przez prawodawcę w zakresie pouczeń. Obowiązki te zostały określone w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego⁶:

- **art. 103 § 4 k.p.c.** – obowiązek sądu pouczenia o możliwej konieczności zwrotu kosztów w związku z wezwaniem do osobistego stawiennictwa czy też do wzięcia udziału w mediacji; przepis ten wszedł w życie w dniu 7 listopada 2019 r. i nie został zastosowany w badanych pouczeniach;
- **art. 125 § 21 k.p.c.** – obowiązek pouczenia wnoszącego pismo o braku skutków prawnych pism niewniesionych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego jakie ustawa wiąże z wniesieniem pisma do sądu;
- **art. 130¹ § 11 k.p.c.** – obowiązek pouczenia o skutkach niewniesienia pisma na urzędowym formularzu;
- **art. 149 § 2 k.p.c.** – pouczenie o prawach i obowiązkach strony wezwanej na przesłuchanie;
- **art. 191¹ § 4 k.p.c.** – obowiązek pouczenia powoda o sposobie i terminie wniesienia środka zaskarżenia wyroku oddalającego pozew; przepis ten wszedł w życie w dniu 7 listopada 2019 r.;

⁵ W związku z tym, że do badania zostały dostarczone także akta spraw toczących się ale nie zamkniętych we wskazanym okresie, fakt ten został uwzględniony w zakresie i skutkach, o których mowa poniżej.

⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.), dalej jako k.p.c.

- **art. 205² k.p.c.** – obowiązek pouczenia pozwanego o przysługujących mu uprawnieniach oraz ciążących na nim obowiązkach w związku z doręczeniem pozwu i wezwaniem do odpowiedzi na pozew, – obowiązek pouczenia powoda o sposobie i terminie wniesienia środka zaskarżenia wyroku oddalającego pozew; przepis ten wszedł w życie w dniu 7 listopada 2019 r.;
- **art. 206 § 2 k.p.c.** – obowiązek pouczenia pozwanego o przysługujących mu uprawnieniach oraz ciążących na nim obowiązkach, w związku z doręczeniem pozwu i wezwania na pierwszą rozprawę; przepis ten zmienił brzmienie w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.⁷;
- **art. 207 § 5 k.p.c.** – obowiązek pouczenia pozwanego o przysługujących mu uprawnieniach oraz ciążących na nim obowiązkach w związku z doręczeniem pozwu i wezwaniem do odpowiedzi na pozew; przepis ten został uchylony w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r, niemniej jednak jego treść znalazła swoje miejsce w wyżej powołanym nowym przepisie **art. 205² k.p.c.**;
- **art. 262 k.p.c.** – pouczenie o prawach i obowiązkach świadka, w tym o obowiązku stawieństwa oraz o karach za naruszenie obowiązków świadka oraz o zwrocie wydatków koniecznych i utraconego wynagrodzenia;
- **art. 327 k.p.c.** – obowiązek pouczenia o sposobie i terminie zgłoszenia wniosku o doręczenie wyroku z uzasadnieniem oraz warunkach, sposobie i terminie wniesienia środka zaskarżenia oraz o obowiązkowym zastępstwie stron przez adwokatów lub radców prawnych; przepis w brzmieniu obowiązującym do dnia 6 listopada 2019 r. oraz w brzmieniu obowiązującym od dnia 7 listopada 2019 r.;
- **art. 331 k.p.c.** – obowiązek pouczenia o sposobie i terminie wniesienia środka zaskarżenia wyroku; przepis ten zmienił brzmienie w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.;
- **art. 343 k.p.c.** – obowiązek doręczenie wyroku stronom z pouczeniem o przysługujących środkach zaskarżenia, a pozwanego dodatkowo o treści przepisu art. 344 § 2 k.p.c.; przepis ten zmienił brzmienie w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.;
- **art. 357 § 2 k.p.c.** – obowiązek pouczenia o dopuszczalności, warunkach, terminie i sposobie złożenia wniosku o doręczenie uzasadnienia postanowienia wydanego na posiedzeniu niejawnym i wniesienia środka zaskarżenia albo o tym, że postanowienie nie podlega uzasadnieniu lub zaskarżeniu; przepis ten zmienił brzmienie w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.;

⁷ Co zostało wzięte pod uwagę w badaniu jeśli chodzi o ocenę poprawności jurydycznej pouczeń. Uwaga ta dotyczy wszystkich pozostałych przypadków zmian obowiązującego prawa.

- **art. 372 k.p.c.** – realizacja prawa strony do wniesienia odpowiedzi na apelację; przepis ten został uchylony w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r., por. także z **art. 373¹ k.p.c.**, o którym niżej,
- **art. 373¹ k.p.c.** – obowiązek pouczenia stron, przy doręczeniu odpisów apelacji, o treści art. 374 k.p.c.; przepis ten wszedł w życie w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.;
- **art. 458³ § 2 k.p.c.** – obowiązek pouczenia pozwanego, że pierwsze pismo procesowe pozwanego wniesione po doręczeniu odpisu pozwu powinno zawierać również wskazanie adresu poczty elektronicznej albo oświadczenie pozwanego, że nie posiada takiego adresu; przepis ten wszedł w życie w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.;
- **art. 458⁴ § 13 k.p.c.** – obowiązek pouczenia strony o treści art. 458⁵ § 1 i 4 k.p.c., art. 458⁶, art. 458¹⁰ oraz art. 458¹¹ k.p.c.; przepis ten wszedł w życie w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.;
- **art. 480² § 3 k.p.c.** – obowiązek pouczenia pozwanego o terminie i sposobie zaskarżenia nakazu zapłaty oraz skutkach jego niezaskarżenia; przepis ten wszedł w życie w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.;
- **art. 491 § 3 k.p.c.** – obowiązkowe pouczenie o dopuszczalności, warunkach, terminie i sposobie wniesienia zarzutu od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, tzn. o treści **art. 493 § 1 k.p.c.**; obydwa przepisy zostały uchylone w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r., przy czym z dniem tym wszedł w życie nowy przepis **art. 493 § 2 k.p.c.** korespondujący z uchylonym ww. przepisem **art. 493 § 1 k.p.c.**;
- **art. 502 § 2 k.p.c.** – obowiązek pouczenia o terminie i sposobie wniesienia sprzeciwu od nakazu zapłaty i o treści **art. 503 § 1 k.p.c.**; przepis art. 502 § 2 k.p.c. został uchylony w okresie objętym badaniem, tj. z dniem 7 listopada 2019 r.;
- **art. 505¹⁵ k.p.c.** – obowiązek pouczenia o terminie, sposobie i zasadach wniesienia sprzeciwu od nakazu zapłaty wydanego w Europejskim postępowaniu nakazowym oraz o skutkach wniesienia albo niewniesienia sprzeciwu – zgodnie z zasadami i treścią takiego pouczenia ustanowionymi na podstawie art. 13 lit c rozporządzenia (WE) Nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r.⁸;
- **art. 505²⁶ k.p.c.** – obowiązek pouczenia stron – wraz z doręceniem wyroku wydanego na posiedzeniu niejawnym w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń – o przysługujących im środkach zaskarżenia;
- **art. 505²⁸ § 4 k.p.c.** – przepis odsyłający do przepisów o postępowaniu upominawczym;

⁸ Dz. U. UE.L. z 2006 r. Nr 399, s. 1 ze zm.

- **art. 505³¹ § 4 k.p.c.** – obowiązek pouczenia pozwanego o skutkach wniesienia pisma za pośrednictwem systemu teleinformatycznego w elektronicznym postępowaniu upominawczym;
- **art. 658 k.p.c.** – obowiązek pouczenia spadkobiercy w związku z wyjawieniem przedmiotów spadkowych;
- **art. 1142³ § 1 k.p.c.** – obowiązek pouczenia – przy doręczeniu postanowienia w przedmiocie wydania europejskiego poświadczenia spadkowego – o przysługującym środku odwoławczym;
- **art. 1142⁵ k.p.c.** – obowiązek pouczenia – przy doręczeniu postanowienia o sprostowaniu, zmianie lub uchyleniu europejskiego poświadczenia spadkowego albo zawieszeniu jego skutków – o przysługującym środku odwoławczym.

W badaniu wystąpiło 7 przypadków pouczeń w elektronicznym postępowaniu upominawczym. Przypadki te zostały wyłączone ze szczegółowych badań ilościowych, ponieważ wypaczałyby wynik tych badań z punktu widzenia założonego celu badawczego. Postępowania prowadzone przy zastosowaniu tego postępowania odrębnego nie zostały uznane w badaniu jako miarodajna „zmienna”, ponieważ ich liczba, tzw. „próbą”, nie jest w najmniejszym stopniu adekwatna w odniesieniu do „puli” badanych spraw. Wszystkie te pouczenia znalazły się w badanych aktach spraw wyłącznie dlatego, że stały u źródeł prowadzonych dalej postępowań już w formule tradycyjnej.

Badanie objęło sprawy prowadzone w dwóch obszarach apelacji: w Łodzi oraz w Warszawie. Z racji wyjaśnionych powyżej z badania zostały wyłączone sprawy z obszaru apelacji lubelskiej – są to wyłącznie sprawy prowadzone w trybie elektronicznego postępowania upominawczego (7 pouczeń).

Niniejsze badanie zostało przeprowadzone w drugiej połowie 2021 r. a jego przedmiotem były pouczenia stosowane przez sądy w latach 2017–2019⁹, jak wskazano wyżej.

W badaniu została wzięta również pod uwagę ewentualność fakultatywnego pouczenia na podstawie art. 5 k.p.c., celem poddania takiego pouczenia ocenie. Nie został odnotowany żaden przypadek takiego pouczenia.

Analiza akt została dokonana na podstawie właściwych przepisów prawnych, jeśli chodzi o ich obowiązywanie w czasie. Należy zaznaczyć, że w okresie objętym analizą miała miejsce istotna zmiana reglamentacji prawnej. Zmiana ta ma znaczenie w odniesieniu do przedmiotu i wyników badania. Była to tzw. duża nowelizacja KPC wprowadzona ustawą z dnia 4 lipca 2019 r.¹⁰ Konieczność uwzględnienia tej zmiany oznaczała dodatkowe kryteria oceny wynikające ze stosowania różnych przepisów prawnych. Wystąpiły tutaj trzy sytuacje

⁹ Główną przyczyną takiego stanu rzeczy była pandemia COVID i przypadające w tym czasie wszystkie obostrzenia typu *lockdown*.

¹⁰ Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469).

zmiany reglamentacji prawnej: 1) zmiana treści powoływanego przepisu skutkująca koniecznością stosowania przepisów prawnych w różnym brzmieniu; 2) wejście w życie nowego dodatkowego przepisu zawierającego nowe postanowienia; 3) uchylenie przepisu.

Niemniej jednak taki stan rzeczy nie czyni badania bezprzedmiotowym. Faktem jest to, że po tzw. dużej reformie kodeksu postępowania cywilnego w 2019 r. dokonano później kolejnych nowelizacji k.p.c. Faktem także jest to, że zostały uchylone niektóre przepisy, na podstawie których sądy stosowały pouczenia w badanym okresie¹¹. Jednakże rezultat zmian legislacyjnych nie dotknął istoty i zasadności przeprowadzonego badania, patrząc z perspektywy końca 2021 r. Co do zasady bowiem, zmiany te nie uchyliły obowiązku stosowania powołanych w niniejszym badaniu pouczeń. Ta ostatnia uwaga dotyczy także obowiązkowego zakresu pouczeń. Skutki zmian sprowadziły się zasadniczo w przedmiocie niniejszego badania raczej do kwestii redakcji oraz systematyki przepisów k.p.c. Warto nadmienić, że istotna dla niniejszego badania zmiana brzmienia art. 5 k.p.c. została zarówno wprowadzona, jak i już uchylona w okresie czasu objętym badaniem.

Można przyjąć, w tym także w świetle poczynionych niżej uwag, że praktyka sądów nie zmieniła się w interesującej nas mierze. Wskazują na to także aktualne wzorce pouczeń zawarte na stronach internetowych polskich sądów. Za przyjęciem takiego stanowiska również przemawia charakter i treść orzecznictwa oraz prowadzona obecnie dyskusja, o czym szerzej w niniejszym badaniu.

W trakcie analizy została zwrócona szczególna uwaga na ewentualność tego rodzaju błędów w pouczeniach, które dostrzegł w ostatnim czasie Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (wyrok ETPC z 11 października 2018 r. w sprawie przeciwko Polsce¹², czy też wyrok ETPC z 28 marca 2019 r. w sprawie Adamkowski przeciwko Polsce¹³).

Szczególnego podkreślenia wymaga kwestia miarodajności i adekwatności przeprowadzonego badania w relacji do ogółu wszystkich postępowań cywilnoprawnych, które miały miejsce, jeśli chodzi o wyżej wskazany zakres czasowy i terytorialny. Mając na uwadze rozległość zagadnienia wynikającą z definicji „sprawy cywilnej” (art. 1 k.p.c.), badanie zostało sprofilowane z racji na rodzaj udostępnionych akt spraw podlegających analizie. W przeciwnym razie ustalenia mogłyby okazać się niemiarodajne jako odnoszące się do odmiennych trybów postępowań oraz ich zakresów (postępowania szczególne). Badanie należy uznać za miarodajne i adekwatne w odniesieniu do postępowań nakazowych, stanowiących zdecydowaną

¹¹ Uchylone przepisy wskazane w tym punkcie.

¹² Wyrok przetłumaczony na język polski jest dostępny na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości w zakładce Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/> (dostęp: 16.09.2021 r.); zwany dalej *Parol*.

¹³ Wyrok przetłumaczony na język polski jest dostępny na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości w zakładce Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/> (dostęp: 16.09.2021 r.); zwany dalej *Adamkowski*.

większość statystyczną akt podlegających badaniu. Nieobojętnym merytorycznie jest ponadto, że będące przedmiotem badania sprawy inne niż postępowania nakazowe, miały charakter „spraw w toku” o mocno zróżnicowanym stanie zaawansowania. Stąd też istotny jest w tym wypadku dodatkowy argument zachowania adekwatnej porównywalności ilości konkretnych rodzajów pouczeń w sumie takich zróżnicowanych spraw.

2. Cel badania aktowego oraz przyjęta metoda badania

Celem badania¹⁴ było uzyskanie odpowiedzi w następujących kwestiach:

1. ustalenie, w jakich sprawach najczęściej są stosowane pouczenia przez sądy w postępowaniach krajowych;
2. ustalenie, w jakich sprawach najczęściej są stosowane pouczenia przez sądy w postępowaniach w sprawach z czynnikiem zagranicznym,
3. ustalenie, o czym sądy najczęściej pouczają (przedmiot pouczeń) w postępowaniach krajowych;
4. ustalenie, o czym sądy najczęściej pouczają (przedmiot pouczeń) w postępowaniach w sprawach z czynnikiem zagranicznym;
5. ustalenie, w jakiej formie sądy udzielają pouczenia, tzn. czy sądy stosują pouczenia o „własnej” treści, czy wyłącznie cytują odpowiednie przepisy prawne;
6. ustalenie, czy pouczenia są zrozumiałe z punktu widzenia tzw. przeciętnego odbiorcy, który nie ma wiedzy o charakterze prawniczym.
7. Ustalenie, czy nie zachodzą sytuacje braku obowiązkowego pouczenia przez sąd.

Celem udzielenia odpowiedzi na wyżej określone zagadnienia została przyjęta następująca metoda badawcza:

1. W zakresie punktów 1–5 została przyjęta metoda ilościowa. W tym miejscu należy się dodatkowe wyjaśnienie odnośnie do zastosowanego kryterium oceny w przedmiocie pkt. 5. Pytanie o „własną” treść pouczenia sądu odwołuje się bowiem w pewnym stopniu do kryterium ocenego przyjętego w badaniu. Celem zobiektywizowania oceny w tym punkcie zostało przyjęte, że za pouczenia „własne” sądu nie zostały uznane takie pouczenia, w których sądy wyłącznie cytują przepisy prawne bez informacji o fakcie cytowania, co może sugerować „własną” treść pouczenia. Za pouczenia „własne” sądu nie zostały także uznane takie pouczenia, których treść w znacznie przeważającej mierze składa się z treści przepisów prawnych. Owa „znacznie przeważająca miara” oznacza w tym wypadku to, że merytorycznie sąd nie dodaje¹⁵ nic „od siebie” w treści

¹⁴ W wyżej określonym zakresie przedmiotowym analizy akt spraw sądowych.

¹⁵ Oczywiście chodzi o dodatek polegający na próbie wyjaśnienia znaczenia stanu prawnego dla adresata..

pouczenia, a dodatkowe¹⁶ wyrażenia są zabiegiem redakcyjnym mającym na celu uporządkowany sposób przekazu o stanie prawnym.

2. Jeśli chodzi o metodę i kryterium oceny w przedmiocie zagadnienia wskazanego w punkcie 6, zostało przyjęte założenie, że proste „przepisanie” w pouczeniu treści przepisów prawnych nie jest traktowane jako zrozumiałe dla przeciętnego adresata. Zasadność przyjęcia takiego stanowiska jest wyjaśniona niżej, w punkcie 4, w miejscu dotyczącym orzecznictwa ETPCz. Wyjątkiem od stosowania takiego założenia są przykłady cytowania przepisów, które wydają się być powszechnie zrozumiałe, jako niebudzące wątpliwości z racji na użycie wyrażen stosowanych w języku codziennym w tożsamym ich pojmowaniu, takie jak np. wskazanie daty granicznej (terminu) dokonania czynności procesowej¹⁷ czy informacja o tym, że zachowanie wyznaczonego przez sąd terminu ma miejsce w razie nadania takiego pisma w placówce pocztowej. Można nie zgadzać się z powyższym założeniem, niemniej jednak brak takiej zgody nie będzie mieć praktycznego znaczenia, jeśli chodzi o ewentualność uznania zarzutów podnoszonych np. przed ETPCz.
3. Przy zastosowaniu powyższego kryterium ocennego została użyta metoda ilościowa, czyli zsumowanie i porównanie liczby pouczeń „zrozumiałych” i „niezrozumiałych” dla tzw. przeciętnego odbiorcy.
4. W odniesieniu do pkt. 7 została zastosowana metoda ilościowa.

3. Problem braku pouczenia oraz wadliwości pouczenia przez sąd

Zawarte w niniejszym punkcie rozważania skupiają się na tytułowej problematyce pouczeń adresowanych do strony postępowania działającej bez fachowego pełnomocnika. Taki pełnomocnik posiada bowiem wiedzę w omawianym zakresie, a ewentualne skutki w razie braku lub wadliwości pouczenia sprowadziłyby się w zasadzie li tylko do kwestii formalnych.¹⁸ W oderwaniu od zarzutu wprowadzenia w błąd adresata pouczenia, czyli sytuacji, w której błąd ma charakter merytoryczny a nie tylko formalny z punktu widzenia prawnej świadomości (wiedzy) adresata pouczenia. Taki właśnie charakter błędu określa zakres niniejszego badania. Taki też jest przedmiotem zainteresowania organów stosujących prawo, o czym poniżej.

W odniesieniu do problematyki braku wymaganego pouczenia i wpływu tego braku na bieg terminu do wniesienia środka zaskarżenia, w aktualnym orzecznictwie Sądu Najwyższego

¹⁶ Dodatkowe w stosunku do treści odpowiednich przepisów prawnych.

¹⁷ Chociaż również prawidłowe obliczanie biegu terminów bywa problematyczne u tzw. przeciętnego adresata pouczenia.

¹⁸ A właściwie do ewentualnej możliwości „wykorzystania” braku pouczenia, gdyby zaistniał ciężący na sędzie obowiązek takiego pouczenia.

zdecydowanie przeważ pogląd, że niepouczenie¹⁹ strony o prawie, terminie i sposobie zaskarżenia może jedynie uzasadniać wniosek o przywrócenie terminu, jeżeli strona uchybiła terminowi z powodu braku pouczenia²⁰. Podobnie, jeśli chodzi o błędne²¹ pouczenie strony o sposobie i terminie zaskarżenia orzeczenia²².

Jeśli chodzi o wyżej wymienione błędne pouczenie, podnosi się ostatnio, że wprawdzie nie skutkuje ono rozpoczęciem biegu terminu, to jednak sąd nie może odrzucić środka zaskarżenia wtedy, gdy został on wniesiony w „błędym” terminie, wskazanym przez sąd²³.

Obowiązek pouczenia strony działającej bez fachowego pełnomocnika, słusznie interpretowany w aspekcie zasady równouprawnienia, nie może być jednak realizowany tak, aby ciężar konsekwencji błędnego pouczenia był przerzucany na adresata pouczenia. Chodzi w tym wypadku o lojalność procesową, czyli w rezultacie o kwestię zaufania obywatela do organów wymiaru sprawiedliwości. Jednakże prawodawca nie wskazuje, jak taki błąd ma być naprawiony przez sąd. Uwaga ta może być traktowana także postulatywnie pod adresem polskiego ustawodawcy.

Nie ulega wątpliwości, że problem uchylenia negatywnych skutków błędnego pouczenia dla strony czy też jego braku, winien być rozpatrywany w kontekście i uzależnieniu od aktywności adresata pouczenia, rozpatrywanej każdorazowo *in casu*. Nie ma wtedy potrzeby dokonywania wykładni *praeter legem*.

Wprawdzie powyższe braki dotyczące pouczenia są uchybieniem procesowym sądu, jednakże jak podkreślił Sąd Najwyższy, nie mogą skutkować brakiem rozpoczęcia biegu terminu do wniesienia środka zaskarżenia²⁴. Przepisy k.p.c. uzależniają w tym wypadku rozpoczęcie biegu terminu od skutecznego doręczenia orzeczenia (ewentualnie ogłoszenia). Nie uzależniają natomiast od dokonania pouczenia. Słusznie podkreśla się, że sąd nie może wyręczać stron ani też nie ma takiego obowiązku, jeśli chodzi o wykonywanie czynności procesowych. Zasada kontradyktoryjności zakłada tutaj inicjatywę stron. Ponadto, jak zauważył Sąd Najwyższy, przyjęcie, iż brak pouczenia nie rozpoczyna biegu terminu do wniesienia środka zaskarżenia, może sprawić brak tego biegu nawet wbrew woli zainteresowanej strony.

¹⁹ Tzn. brak pouczenia.

²⁰ Por. m.in. D. Olczak-Dąbrowska, *Przywrócenie terminu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 213 i n.; J. Krajewski, [w:] *Kodeks*, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, s. 535; M. Jędrzejewska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. T. Ereciński, Warszawa 2009, s. 40; A. Jakubecki, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011, s. 1040, 1125. Por. postanowienie SN z 19 grudnia 1997 r., II CZ 149/97, LEX nr 50616; postanowienie SN z 11 marca 2003 r., V CZ 16/03, LEX nr 351197, uzasadnienie postanowienia SN z 14 kwietnia 2008 r., II UZ 28/07, OSNP 2009 nr 15-16, poz. 214.

²¹ Czyli co do treści pouczenia.

²² Przy argumentacji, że skutkiem wadliwej czynności sądu nie może być modyfikacja ustawowego terminu. Por. przyp. 13. Także postanowienie SN z 19 sierpnia 2004 r., V CZ 79/04, LEX nr 351195 oraz uchwała połączonych Izb Cywilnej oraz Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych SN z 22 listopada 2011 r., III CZP 38/11, OSNC 2012, nr 5, poz. 56.

²³ Postanowienie SN z 17 listopada 2009 r., II CZ 93/09, OSCN 2010, nr 6, poz. 91. Por. P. Ryłski, *Wpływ braku pouczenia strony działającej bez fachowego pełnomocnika na bieg terminu do wniesienia środka zaskarżenia*, „Palestra”, 2012, Nr 7-8, s. 115.

²⁴ Por. P. Ryłski, *Wpływ braku pouczenia...*, s. 115.

W pojęciu tzw. przeciętnej zapobiegliwości strony postępowania zawiera się wymóg elementarnego zainteresowania co do możliwości zastosowania środka zaskarżenia. Służą tutaj aż nadto dostępne środki komunikacji, poczynając od kontaktu z sekretariatem sądu²⁵.

Reasumując, prawidłowe jest stanowisko, zgodnie z którym problem braków dotyczących pouczenia winien być rozpatrywany wyłącznie w aspekcie przesłanek ewentualnego przywrócenia terminu. W sytuacji oraz w uzależnieniu od aktywności strony, która uchybiła terminowi pod wpływem błędu sądu dokonującego czynności procesowej.

Ponadto, w uzasadnieniu wyżej powołanej uchwały połączonych Izb Sądu Najwyższego został podniesiony argument, iż przyjęcie przeciwnego stanowiska²⁶ skutkowałoby nie-
możnością uprawomocnienia się orzeczenia doręczonego bez pouczenia albo z błędnym pouczeniem. Możliwe więc byłoby wzruszenie takiego orzeczenia w bliżej nieokreślonym czasie. Nieuchronnym rezultatem takiego stanu rzeczy byłby brak stabilności i zaufania w stosunkach prawnych. Nie wspominając już o naruszeniu konstytucyjnych zasad dostępu do sądu i ochrony prawnej w tej mierze.

Należy w tym miejscu odnieść się do przytoczonego wyżej postulatu uznania prawa strony do przywrócenia terminu dokonania czynności procesowej w sytuacji, gdy termin ten został uchybiony przez stronę w wyniku błędnego pouczenia sądu a zarazem strona dokonała czynności w trakcie „biegu” błędnego terminu zawartego w pouczeniu. Realizacja takiego postulatu stałaby w sprzeczności z dyspozycją art. 167 k.p.c. Prawodawca przewidział na okoliczność rozważanego problemu instytucję przywrócenia terminu wraz z przesłankami takiego przywrócenia, wśród których jest przesłanka związku przyczynowo-skutkowego, leżąca zresztą u podstaw kwestionowanego postulatu.

Reasumując, za słuszne należy uznać stanowisko, zgodnie z którym skutki zarówno braku, jak i wadliwości pouczenia winny być rozważane wyłącznie w aspekcie aktywności adresata takiego pouczenia i będącej bezpośrednim następstwem kwestionowanej sytuacji „pouczeniowej”.

Na obecnym gruncie prawnym powyższa uwaga sprowadza się do postulatu, *de lege ferenda*, pod adresem polskiego prawodawcy.

Merytorycznie słusznym wydaje się – co do zasady – zarzut naruszenia zaufania do państwa i jego organów podnoszony przez nieprofesjonalnego adresata pouczenia, w sytuacji, gdy oparł on swoje działania lub ich brak na wadliwej treści pouczenia. Tak może być przykładowo wtedy, gdy adresat pouczenia dokonuje czynności procesowej już po „prawdziwym” upływie terminu na jej dokonanie, ale jeszcze w czasie błędnie oznaczonym w pouczeniu. Zgadzając się z wyżej przytoczonym stanowiskiem Sądu Najwyższego, należy jednocześnie w tym

²⁵ Por. P. Ryński, *Wpływ braku pouczenia...*, s. 115.

²⁶ Zgodnie z którym ma miejsce brak rozpoczęcia biegu terminu w razie wadliwego pouczenia albo braku pouczenia.

miejscu zaznaczyć konieczność²⁷ wyznaczenia rozsądnych granic branego pod uwagę czasu pozostawania w błędzie. Aby uchronić się od ewentualnego skutku anarchizacji prawa, czas ten winien być sprowadzony do niezbędnego minimum. Przykładowo, sensownym wydaje się ewentualne wprowadzenie automatycznej zasady uprzywilejowania adresata pouczenia dokonującego czynności procesowej w terminie ustawowo spóźnionym, ale przy zachowaniu błędnego terminu określonego przez sąd w pouczeniu. Również zasadnym i wręcz koniecznym wydaje się przyznanie możliwości elastycznego podejścia przez sąd – przy poszanowaniu powyższego automatyzmu – do ustalenia dalszych czasowo²⁸ następstw błędnego pouczenia, a sprowadzających się²⁹ wyłącznie do kwestii przywrócenia terminu. W tym ostatnim wypadku wymieniona elastyczność winna sprowadzać się zawsze do istotnych okoliczności dotyczących adresata pouczenia badanych *in concreto* oraz zawierać się w absolutnie niezbędnym czasie, jako niezbędnego minimum jego trwania, określanym w oparciu o zasadę bezpośredniego adekwatnego związku przyczynowo-skutkowego. Ponadto prawodawca powinien określić – ze względów ostrożnościowych – jednoznaczną górną granicę czasową tej elastyczności. Dodatkowo prawodawca ma możliwość odwołania się do innych niż skutkujące niepewnością prawną środków służących ochronie prawnie uzasadnionych dóbr adresata pouczenia, dodajmy środków obecnych już w systemie prawa cywilnego.

Również skutki prawne polegające na możliwości naprawienia przez adresata pouczenia³⁰ jego niekorzystnej sytuacji prawnej spowodowanej błędnym pouczeniem winny być jednoznacznie i wyczerpująco określone przez prawodawcę, w uzależnieniu nie tylko od działań takiego adresata, ale także od rodzaju wchodzącej „w grę” czynności procesowej. Podzielając powołane wyżej wybrane stanowiska doktryny i orzecznictwa, wypada przyjąć, że skutki takie winny sprowadzać się wyłącznie do możliwości prawidłowego ponowienia danej czynności procesowej. Słusznym wzorcem może być tutaj brzmienie przepisu art. 369 § 1¹, *in fine*, dodanego powoływaną nowelizacją z dnia 4 lipca 2019 r., zgodnie z którym „[j]eżeli w zawiadomieniu termin ten³¹ wskazano błędnie, a strona się do niego zastosowała, apelację uważa się za wniesioną w terminie”. W każdym bądź razie wszelkie ewentualne zmiany należałoby rozważać w ograniczeniu do niezbędnego minimum. Tak nakazywałyby powoływane już wyżej względy ostrożnościowe.

W odniesienie do powyższych postulatów może być zawsze podniesiony szeroko pojęty zarzut wymaganej znajomości obowiązującego prawa, jednakże byłby on nieskuteczny w świetle niżej poruszonych stanowisk ETPCz.

²⁷ W razie ewentualnych zmian legislacyjnym w postulowanej wyżej mierze.

²⁸ Tzn. przekraczających ów błędny czas zawarty w pouczeniu.

²⁹ Zgodnie z uwagami zawartymi powyżej.

³⁰ Wyrażenie: „adresat pouczenia” oznacza dalej adresata działającego bez fachowego pełnomocnika.

³¹ Tzn. przedłużony termin do wniesienia apelacji w przypadku przedłużenia terminu sporządzenia pisemnego uzasadnienia wyroku.

4. Zarzut nadmiernego formalizmu pouczeń zawarty w stanowiskach i orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strassburgu

Europejski Trybunał Praw Człowieka opiera się w swym orzecznictwie³² na prawie do rzetelnego procesu, wyrażonym w art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.³³. W doktrynie oraz orzecznictwie ETPCz podkreśla się, że prawo to jest realizowane m.in. poprzez prawidłowe stosowanie w praktyce zasady formalizmu oraz ścisłe zachowanie przez sąd reguł *fair play*, odwołujących się do „uczciwego, lojalnego działania”³⁴. Wspomniane wyżej orzeczenia ETPCz w sprawach polskich: Parol przeciwko Polsce, Adamkowski przeciwko Polsce oraz Kunert przeciwko Polsce z dnia 4 kwietnia 2019 r.³⁵, stwierdzają naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji pod zarzutem nieproporcjonalnego ograniczenia prawa dostępu do sądu. We wszystkich powołanych wyżej orzeczeniach ETPCz stwierdził nieprawidłowość praktyki sądów polskich w zakresie stosowania niektórych przepisów k.p.c. określających wymogi formalne pouczeń. ETPCz m.in. oparł swe zarzuty na naruszeniu art. 327 § 2 k.p.c., ustanawiającego obowiązek pouczenia przez sąd o przysługujących środkach zaskarżenia.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 Konwencji, „[k]ażdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym (...)”.

ETPCz podkreśla, że *Konwencja* gwarantuje nie tylko sam – jako taki – dostęp do sądu, ale przede wszystkim prawo do uzyskania efektywnej ochrony³⁶. Dla prawidłowego stosowania prawa wymagane jest – zdaniem Trybunału – m.in. przestrzeganie zakazu przesadnego formalizmu³⁷.

Truizmem jest stwierdzenie, że formalizm jest wpisany w istotę każdego prawa proceduralnego. Jednakże ETPCz postrzega przepisy dotyczące wymagań formalnych przez pryzmat ich gwarancyjnej funkcji. W swym orzecznictwie ETPCz niejednokrotnie podkreśla, że wyrażony w *Konwencji* standard rzetelnego postępowania realizuje się m.in. w odejściu od nadmiernego (ekscesywnego) formalizmu³⁸. Taki formalizm może przykładowo polegać na

³² Powoływanym tutaj.

³³ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm., zwana dalej Konwencją.

³⁴ Por. szerzej A. Łazarska, *Zakaz ekstensywnego formalizmu a praktyka sądowa – uwagi na tle orzeczeń polskich sądów w sprawach cywilnych w świetle art. 6 EKPC*, „Ius Novum” 2020, nr 4, s. 49–68.

³⁵ Wyrok przetłumaczony na język polski jest dostępny na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości w zakładce Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/> (dostęp: 16.09.2021 r.); zwany dalej Kunert.

³⁶ Por. M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2009, s. 404 i n.

³⁷ Niezależnie od – nie poruszanego tutaj – zakazu nadmiernej elastyczności.

³⁸ Por. m.in.: wyroki ETPCz z 16.02.2017 r., 18986/06, Karakutsya przeciwko Ukrainie, LEX nr 2209178; z 15.12.2011 r., 29938/07, Poirot przeciwko Francji, LEX nr 1101183; z 19.02.1998 r., 28028/95, Edificaciones March Gallego S.A. przeciwko Hiszpanii, LEX nr 79542; z 16.11.2000 r., 39442/98, Sotiris and Nikos Kouras ATTEE przeciwko Grecji, LEX nr 76563.

nadmiernie rygorystycznej interpretacji terminów procesowych, reguł procesowych czy reguł dowodowych, w praktyce stosowania prawa, skutkiem czego jest zamknięcia „efektywnego” dostępu do sądu.

Widoczna jest konsekwencja i stałość w linii orzecznictwa ETPCz w tym zakresie. Trybunał jednakową wagę przykładą zarówno do zakazu przesadnego formalizmu, jak i do zakazu nadmiernej elastyczności. W obydwu chodzi o gwarancję prawa dostępu do sądu, w tym do rzetelnego i uczciwego postępowania. Cel pierwszego zakazu wskazano wyżej. Naruszenie drugiego z nich prowadzi do dowolności w stosowaniu prawa.

Przesadnego formalizmu możemy dopatrywać się zarówno w samej treści regulacji prawnej, jak i podczas stosowania prawa, o czym jest tutaj mowa. Należy podkreślić, że ETPCz, w sprawach *Parol* i *Adamkowski* nie zarzuca rygoryzmu legislacyjnego, jeśli chodzi o treść przepisów dotyczących czynności procesowych, w tym pouczeń sądu. Trybunał podnosi w powoływanych orzeczeniach nieprawidłową – jego zdaniem – praktykę stosowania prawa przez sądy w zakresie realizacji tych przepisów, także w odniesieniu do pouczeń procesowych. Przedmiotem krytyki jest tutaj przede wszystkim „rutynowe, mechaniczne i bezrefleksyjne” stosowanie wymogów formalnych ustanowionych przepisami obowiązującego prawa, co w konsekwencji prowadzi do istotnego ograniczenia dostępu do sądu dla osób działających bez fachowego pełnomocnika.

Formalizm pouczeń powinien być zatem koniecznym przedmiotem zainteresowania w niniejszym badaniu. Toteż zostały postawione pytanie w badaniu ilościowym o to, czy sądy formułują własną treść pouczeń, czy odwrotnie – pouczenia są wyłącznie zbiorem cytatów odpowiednich przepisów k.p.c. Pytanie takie jest zasadne, tym bardziej że z zarzutów nadmiernego (ekspensywnego) formalizmu – stawianych przez ETPCz – można wyprowadzić wpisany w nie warunek postulowanej czytelności dla tzw. przeciętnego adresata, działającego bez fachowej pomocy prawnej. Zdaniem ETPCz warunek ten nie jest spełniony, jeżeli treść pouczenia sprowadza się w istocie do powielenia treści przepisów obowiązującego prawa. Należy zgodzić się z tym, że sam wybór wchodzących w grę przepisów – dokonany przez sąd – to za mało z punktu widzenia dobra adresata pouczenia oraz, że nie po to istnieje w porządku prawnym instytucja pouczenia, aby sprowadzała się w praktyce stosowania prawa wyłącznie do powielania treści przepisów prawnych, które skądinąd i tak są dostępne. Organy stosujące prawo, w tym sądy, są obywatelowi winne „coś więcej”. Tą obowiązkową – jak wskazał ETPCz – „wartością dodaną” w treści pouczenia ma być zrozumiałe wyjaśnienie znaczenia właściwych przepisów prawnych. Pouczenie winno ukazać adresatowi jego sytuację prawną, a więc wszystkie istotne prawa i obowiązki, które mu przysługują oraz konsekwencje stąd wynikające w odejściu od sformalizowanego języka prawodawcy. Jednakże granicą winno być zawsze poszanowanie zasady kontrydiktoryjności.

Ponadto, można zauważyć, iż polski prawodawca winien uprzednio³⁹ przesądzić, czy sąd w ogóle może samodzielnie „pisać” pouczenia czy raczej cytować (wskazywać) przepisy prawne i np. wyjaśniać sytuację prawną adresata. Taka decyzja prawodawcy wymagałaby rozważenia wskazanych wyżej ryzyk dowolności stosowania prawa w konfrontacji z naruszeniem prawa do rzetelnego procesu. Innymi słowy, chodzi tu o rozstrzygnięcie kwestii niezbędności cytowania przepisów w ogóle⁴⁰. W konsekwencji mamy tutaj do czynienia z koniecznością odpowiedzi na pytanie, na jakim poziomie prawodawca oczekuje znajomości prawa od obywatela.

Powołując się na wskazane wyżej orzeczenia ETPCz, Rzecznik Praw Obywatelskich postulował⁴¹ przygotowanie wzorców pouczeń spełniających standardy tam wskazane, a spełniających wymogi „jasności i zrozumiałości prawa”⁴².

5. Proces badawczy i jego wyniki

W przedstawionych niżej wykresach i tabelach pierwsza wartość liczbową oznacza bezwzględną liczbę odpowiednio spraw, przedmiotów pouczeń, podstaw prawnych pouczeń, itd. Natomiast druga wartość oznacza zaokrąglony procent (udział) danych spraw (przedmiotów pouczeń, itd.) w całym wziętym pod uwagę materiale badawczym.

5.1. Ustalenie, w jakich sprawach najczęściej są stosowane pouczenia przez sądy w postępowaniach krajowych

W rezultacie przeprowadzonego badania ilościowego został ustalony wynik zobrazowany na wykresie 1 Rodzaj sprawy.

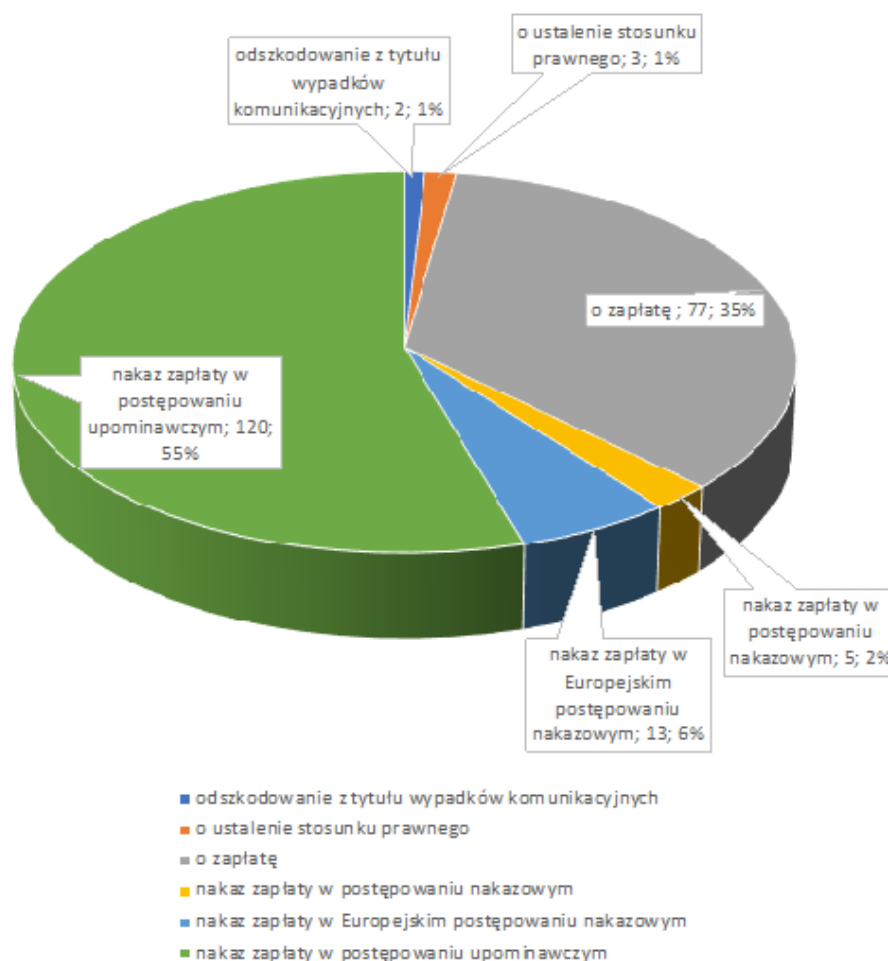
³⁹ Tzn. przed ewentualnym rozstrzygnięciem co do wzorców pouczeń.

⁴⁰ Jest także forma pośrednia polegająca na odesłaniu do przepisów.

⁴¹ W ogólny sposób.

⁴² Postulaty RPO były oparte na uchylonym później przepisie art. 5 § 2 k.p.c. Por. pismo RPO z dnia 02.02.2019r., znak: IV.510.26.2019.KB, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20do%20Ministra%20Sprawiedliwo%C5%9Bci%20s.%20w%C5%82a%C5%9Bciwej%20realizacji%20obowi%C4%85zk%C3%B3w%20informacyjnych%20s%C4%85du.pdf> (dostęp: 16.09.2021 r.).

Wykres 1 Rodzaj sprawy, w której mają miejsce pouczenia.

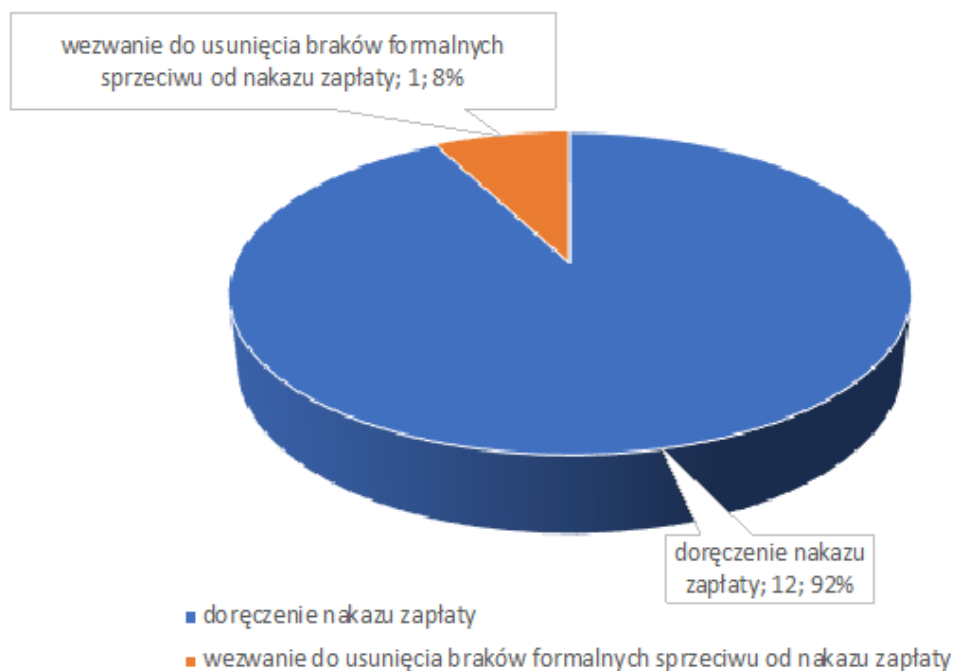

Tak zobrazowany wynik badania oznacza, że pouczenia są najczęściej stosowane w nakazach zapłaty w krajowych postępowaniach nakazowych i upominawczych. Natomiast znaczną i widoczną większość w tych postępowaniach stanowią pouczenia w trybie postępowania nakazowego (w porównaniu do trybu zwykłego).

5.2. Ustalenie, w jakich sprawach najczęściej są stosowane pouczenia przez sądy w postępowaniach w sprawach z czynnikiem zagranicznym

W rezultacie przeprowadzonego badania ilościowego został ustalony wynik zobrazowany w poniższym wykresie.

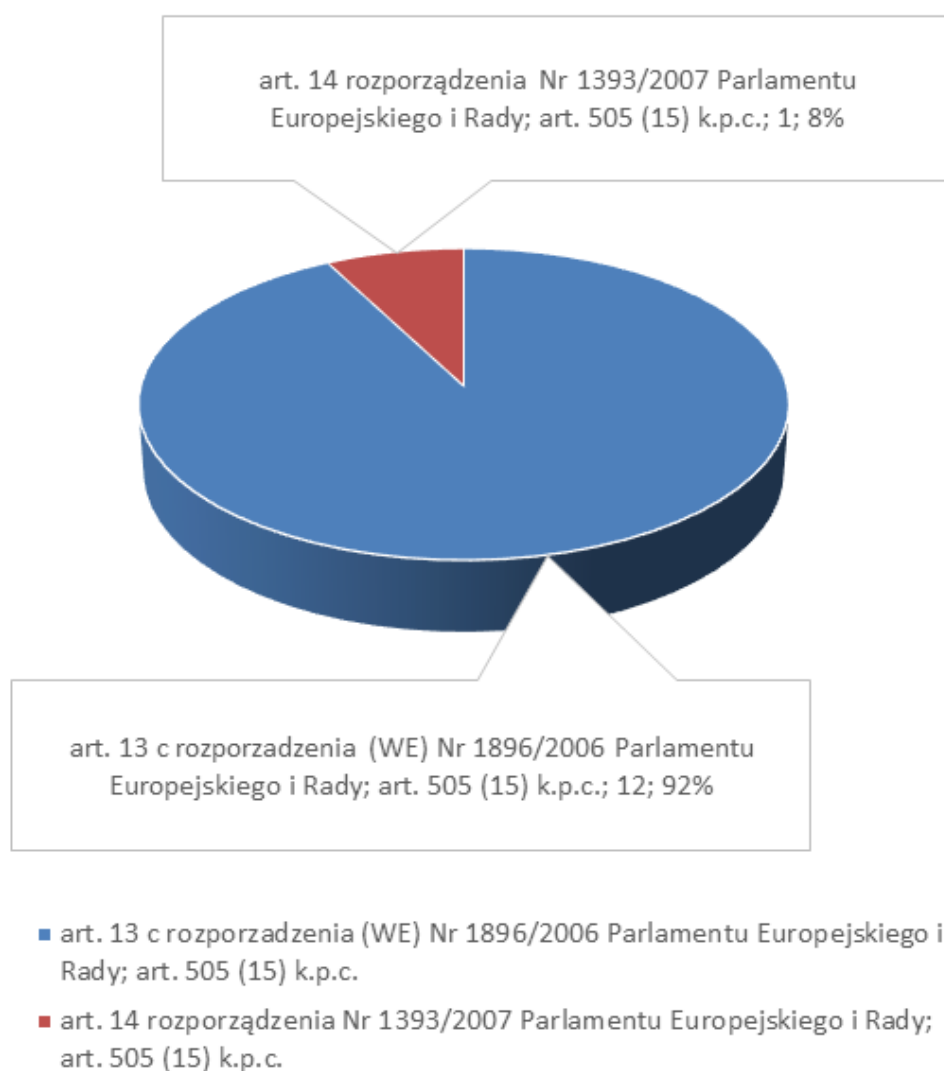
Wykres 2. Okoliczność pouczenia w związku z nakazem zapłaty w Europejskim postępowaniu nakazowym.

Jak wynika z wykresu 2, pouczenia w sprawach z czynnikiem zagranicznym są stosowane w postępowaniach o wydanie europejskiego nakazu zapłaty. Prawie wszystkie pouczenia (za wyjątkiem jednego) dotyczą doręczenia nakazu zapłaty w tym postępowaniu, a ich przedmiotem jest pouczenie o sprzeciwie od nakazu zapłaty.

Taki wynik badania skłania do wskazania udziału podstaw prawnych pouczeń w tym postępowaniu. W rezultacie przeprowadzonego badania ilościowego został ustalony wynik zobrazowany niżej.

Wykres 3. Podstawa prawna pouczenia przy nakazie zapłaty w Europejskim postępowaniu nakazowym

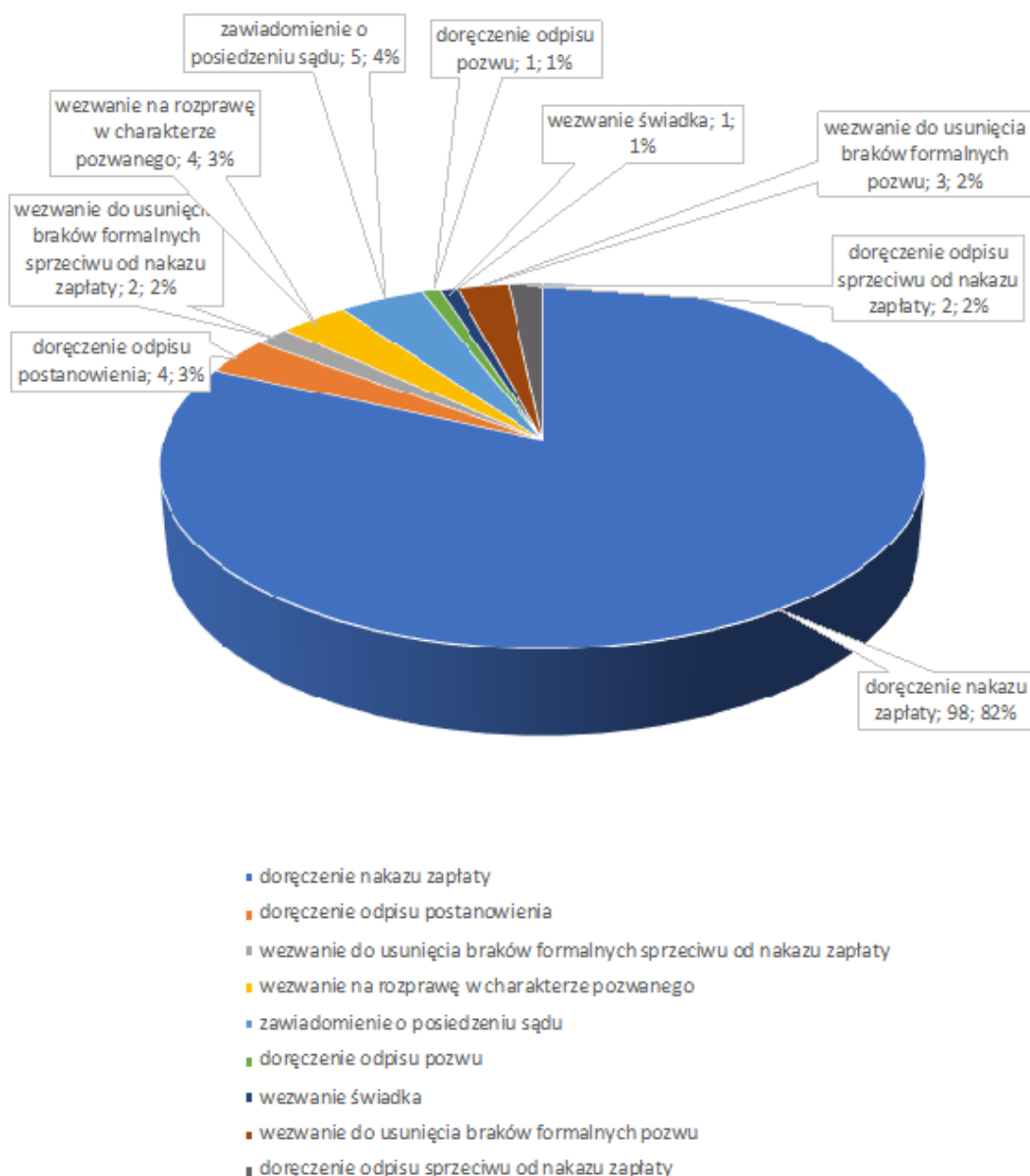
W oparciu o jednakową podstawę prawną w przepisach krajowych (art. 505¹⁵ k.p.c. i nast.) sądy częściej stosowały formularze pouczeń w odwołaniu do art. 13c rozporządzenia (WE) Nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. niż do art. 14 rozporządzenia Nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r.⁴³ Niemniej jednak trudno byłoby uznać taki wynik za miarodajny dla dalszych ewentualnych prac w sprawie wzorców pouczeń. Zakres przedmiotowy badania jest bowiem za mały dla formułowania wniosków w tej mierze.

⁴³ Rozporządzenie nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r. dotyczące doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych („doręczanie dokumentów”) oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1348/2000 (Dz. U. UE.L. z 2007 r. Nr 324, str. 79 ze zm.).

5.3. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do nakazów zapłaty w postępowaniach upominawczych

W rezultacie przeprowadzonego badania ilościowego została ustalona odpowiedź na pytanie o udział okoliczności pouczeń w sytuacji nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym, co zobrazowano na wykresie 4.

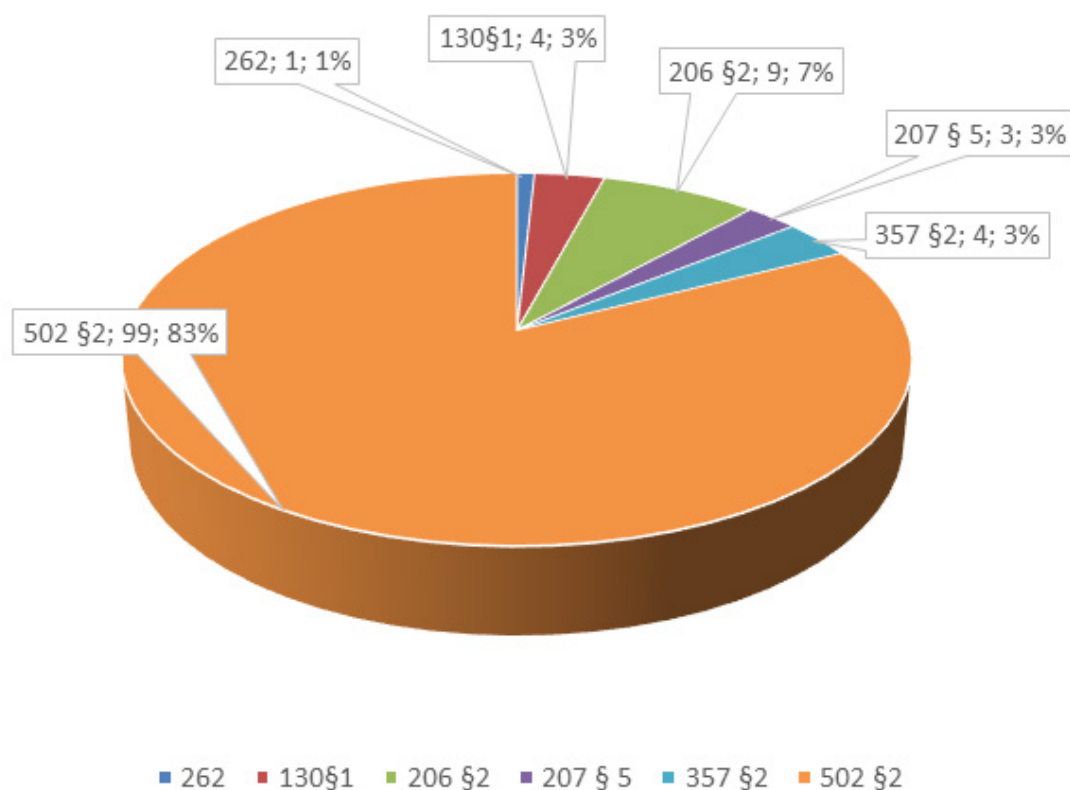
Wykres 4. Okoliczność pouczenia w związku z nakazem zapłaty w postępowaniu upominawczym.

Zobrazowany wyżej wynik badania oznacza, że najczęstszą (82%) okolicznością pouczenia w postępowaniu upominawczym jest doręczenie nakazu zapłaty. Wynik ten odnosi się zarazem do pouczenia o skardze na taki nakaz.

W odpowiedzi na pytanie o podstawę prawną pouczeń rozpatrywanych w tym punkcie, badanie ilościowe dało wyniki przedstawione na wykresie 5.:

Wykres 5. Podstawa prawna pouczenia przy nakazie zapłaty w postępowaniu upominawczym.

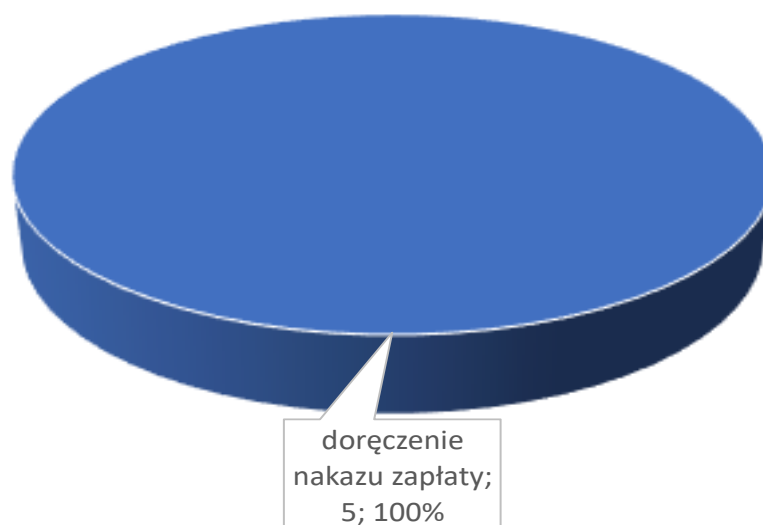

Jak wykazało badanie ilościowe, podstawą prawną był tutaj – co do zasady – najczęściej art. 502 § 2 k.p.c. – 83% (przepis ten został uchylony, jak wskazano wyżej), a przedmiotem pouczeń była treść art. 503 § 1 k.p.c.

5.4. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do nakazów zapłaty w postępowaniach nakazowych

W rezultacie przeprowadzonego badania ilościowego została ustalona odpowiedź na pytanie o udział okoliczności pouczeń w sytuacji nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym. Wynik badania jest zobrazowany na wykresie 6.

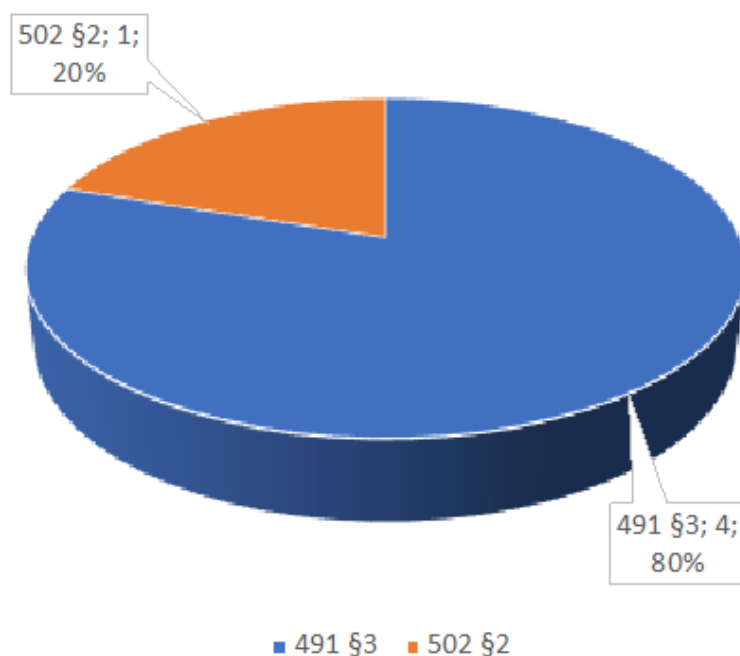
Wykres 6. Okoliczność pouczenia w związku z nakazem zapłaty w postępowaniu nakazowym.

Jak widać, okolicznością pouczenia jest tutaj wyłącznie doręczenie nakazu zapłaty. Wynik ten odnosi się zarazem do pouczenia o skardze na taki nakaz.

W odpowiedzi na pytanie o podstawę prawną omawianych w tym punkcie pouczeń, badanie ilościowe dało wyniki zaprezentowane na wykresie 7.

Wykres 7. Podstawa prawna pouczenia przy nakazie zapłaty w postępowaniu nakazowym.

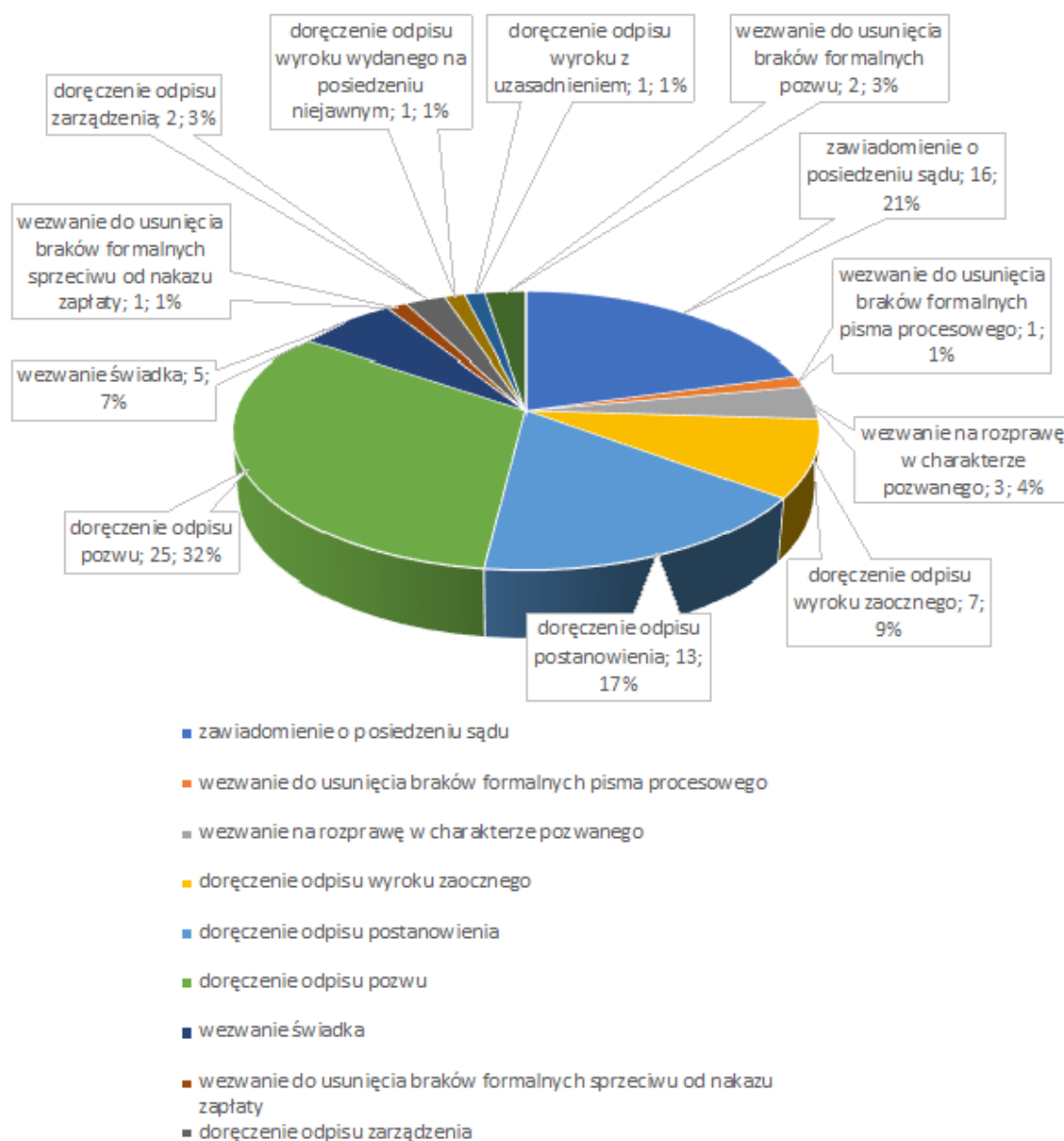

80% stanowią tutaj pouczenia stosowane na podstawie art. 491 § 3 k.p.c. (przepis uchylony, jak wskazano wyżej), a więc pouczenia o dopuszczalności, warunkach, terminie i sposobie wniesienia zarzutu od nakazu zapłaty.

5.5. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do postępowań o zapłatę toczących się według reguł ogólnych

W rezultacie przeprowadzonego badania ilościowego została ustalona odpowiedź na tak postawione tytułowe w tym punkcie pytanie, zobrazowana w poniższym wykresie.

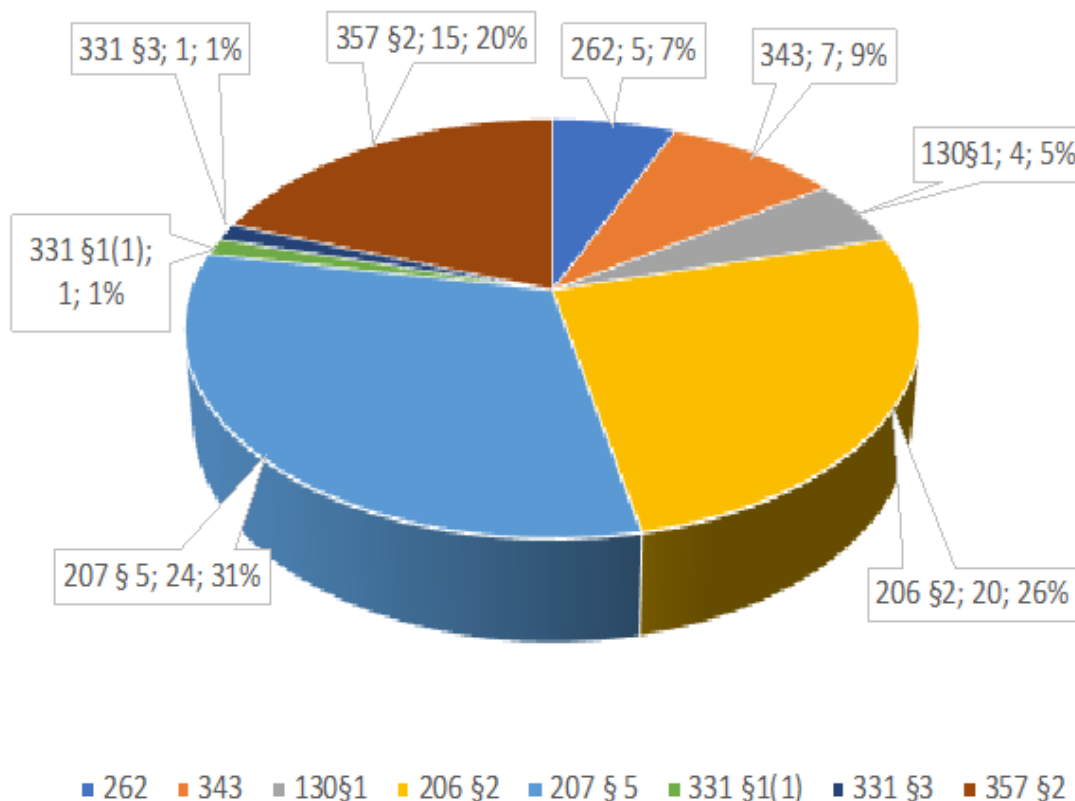
Wykres 8. Okoliczność pouczenia w postępowaniu o zapłatę.

Taki wynik badania oznacza, że najczęstszą (32%) okolicznością pouczenia jest w tym wypadku doręczenie odpisu pozwu. Drugą z kolei okolicznością jest zawiadomienie o posiedzeniu sądu. Wynik ten odnosi się zarazem odpowiednio do pouczenia o odpowiedzi na pozew oraz do pouczenia o prawach i obowiązkach strony.

Rezultaty badania ilościowego dotyczącego podstawy prawnej przedstawione są na wykresie 9.

Wykres 9. Podstawa prawna pouczenia w postępowaniu o zapłatę.

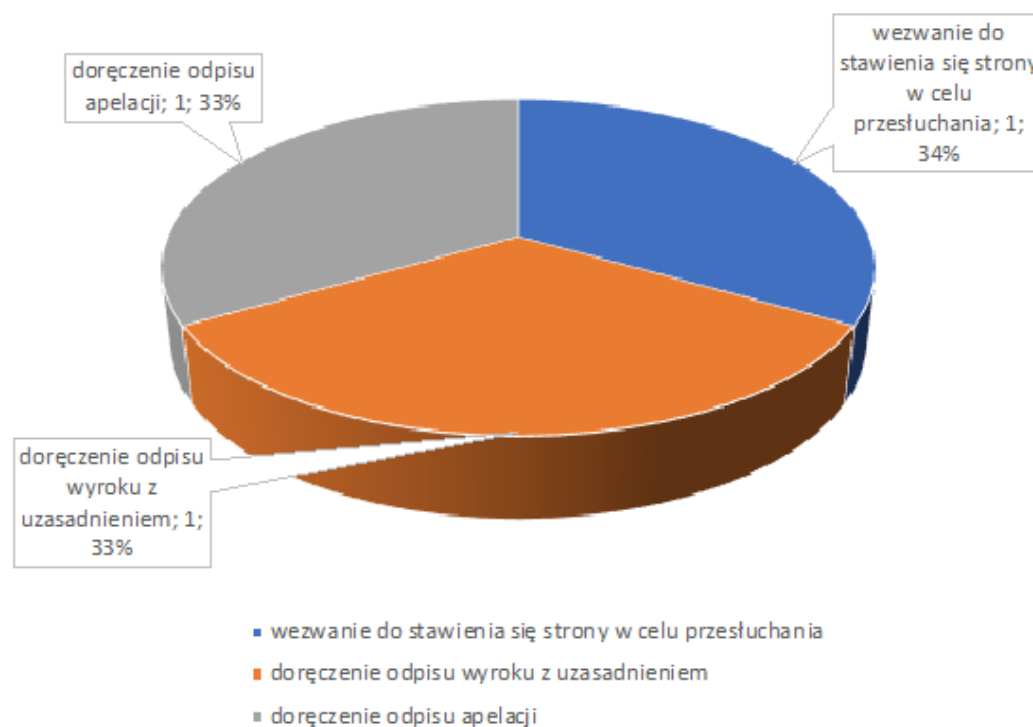
Najczęstszą podstawą prawną były tutaj przepisy art. 207 § 5 k.p.c. (31%) a w dalszej kolejności art. 206 § 2 k.p.c. (26%) i art. 357 § 2 k.p.c.⁴⁴ Wynik ten oznacza, że pouczenia dotyczyły odpowiednio: 1) praw i obowiązków pozwanego, 2) wniesienia odpowiedzi na pozew oraz 3) wniosku o doręczenie wyroku z uzasadnieniem oraz o warunkach, sposobie i terminie wniesienia środka zaskarżenia.

5.6. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do postępowań o ustalenie stosunku prawnego

Przeprowadzone badanie ilościowe dało odpowiedź na pytanie o udział okoliczności pouczeń w sytuacji postępowań o ustalenie stosunku prawnego. Wynik badania jest zobrazowany na wykresie 10.

⁴⁴ Por. uwagi dotyczące stanu prawnego zawarte w pkt. 1. Przedmiot i zakres badania.

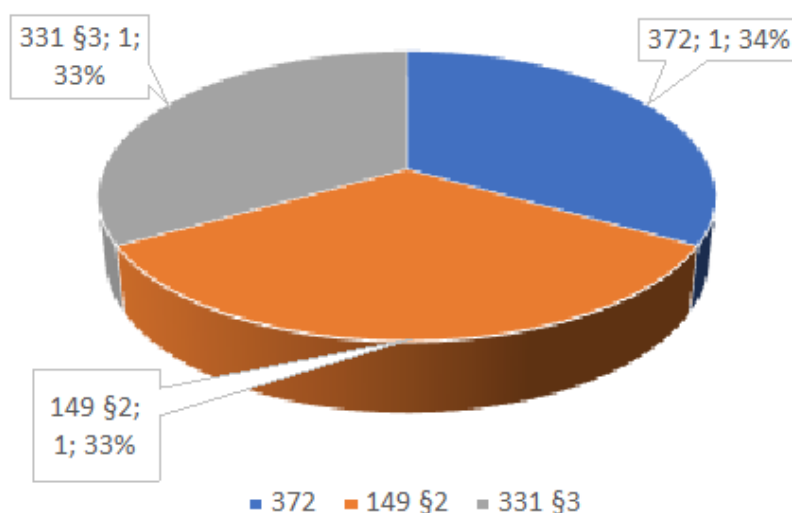
Wykres 10. Okoliczność pouczenia w postępowaniu o ustalenie stosunku prawnego.

Z badania wynika, że przeważającą okolicznością pouczenia jest tutaj *ex aequo* wezwanie strony do stawienia się w celu przesłuchania (34%) oraz doręczenie odpisu wyroku z uzasadnieniem (33%). Wynik ten odnosi się zarazem odpowiednio do pouczenia o prawach i obowiązkach strony oraz do pouczenia o przysługującym środku zaskarżenia.

Zadając pytanie o podstawę prawną pouczeń, uzyskujemy w badaniu ilościowym odpowiedź przedstawioną na wykresie 11.

Wykres 11. Podstawa prawna pouczenia w postępowaniu o ustalenie stosunku prawnego.

Wynik badania oznacza w tym wypadku, że mamy do czynienia z porównywalnymi ilościami w odniesieniu do wskazanych na powyższym wykresie przepisów k.p.c.⁴⁵

5.7. Ustalenie okoliczności pouczeń w odniesieniu do postępowań o odszkodowania z tytułu wypadków komunikacyjnych

Na podstawie dostarczonych do badania akt spraw, odpowiedź, zaprezentowana na wykresie 12, jest jednoznaczna.

Wykres 12. Okoliczność pouczenia w postępowaniu o odszkodowanie z tytułu wypadku komunikacyjnego.

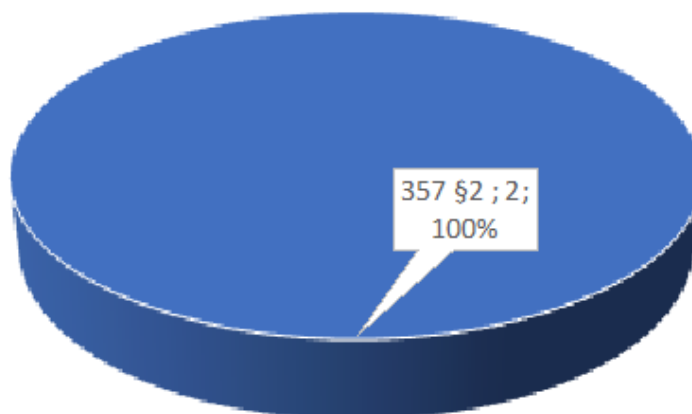

Wprawdzie w badaniu okoliczność pouczenia, którą jest w tym wypadku doręczenie odpisu postanowienia sądu wynosi 100%, jednakże należy przyjąć, że wynik ten nie jest miarodajny dla dalszych ewentualnych prac, ze względu na zachodzącą tu proporcję do pozostałych spraw objętych badaniem.

Oczywistą jest odpowiedź na pytanie o podstawę prawną pouczeń, którą jest art. 357 § 2 k.p.c.

⁴⁵ Por. uwagi dotyczące stanu prawnego zawarte w pkt. 1. Przedmiot i zakres badania.

Wykres 13. Podstawa prawna pouczenia w postępowaniu o odszkodowanie z tytułu wypadku komunikacyjnego

5.8. Ustalenie, o czym sądy najczęściej pouczają – przedmiot pouczeń

Wynik badania ilościowego jest zilustrowany w poniższej tabeli 1.

Tabela 1. Przedmiot pouczenia

Przedmiot pouczenia	Podstawa prawna	Ilość	%
dopuszczalność, warunki, termin i sposób wniesienia skargi na postanowienie	357 § 2	8	4%
dopuszczalność, warunki, termin i sposób wniesienia zarzutu na nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym	491 § 3	4	2%
dopuszczalność, warunki, termin i sposób wniesienia zażalenia na zarządzenie	357 § 2	2	1%
dopuszczalność, warunki, termin i sposób wniesienia zażalenia na postanowienie	357 § 2	11	5%
pouczenie o sposobie i zasadach wniesienia o uzasadnienie wyroku oraz zaskarżenia wyroku	331 § 1(1)	1	0% ⁴⁶
pouczenie o prawach i obowiązkach świadka, w tym o obowiązku stawienia oraz o karach za naruszenie obowiązków świadka, oraz o zwrocie wydatków koniecznych i utraconego wynagrodzenia	262	6	3%
prawa i obowiązki strony wezwanej na przesłuchanie	149 § 2; 150	1	0% ⁴⁷
termin i sposób wniesienia odpowiedzi na apelację	372	1	0% ⁴⁸
termin i sposób wniesienia sprzeciwu od nakazu zapłaty i pouczenie o treści art. 503 § 1 k.p.c.	502 § 2	100	45%
termin, sposób i zasady usunięcia braków formalnych pisma procesowego	130 § 1	1	0% ⁴⁹
termin, sposób i zasady usunięcia braków formalnych pozwu	130 § 1	5	2%

⁴⁶ Wynik 0% jest tutaj niemiernodajny i nieadekwatny w aspekcie spraw cywilnych w ogóle, zgodnie z uwagami zawartymi powyżej, w pkt. określającym zakres przedmiotowy badania.

⁴⁷ Jak wyżej.

⁴⁸ Jak wyżej.

⁴⁹ Jak wyżej.

Przedmiot pouczenia	Podstawa prawna	Ilość	%
termin, sposób i zasady usunięcia braków formalnych sprzeciwu od nakazu zapłaty	130 § 1	2	1%
termin, sposób i zasady wniesienia apelacji	331 § 3	2	1%
termin, sposób i zasady wniesienia odpowiedzi na pozew	207 § 5	25	11%
termin, sposób i zasady wniesienia odpowiedzi na sprzeciw od nakazu zapłaty	207 § 5	2	1%
termin, sposób i zasady wniesienia sprzeciwu od nakazu zapłaty wydanego w Europejskim postępowaniu nakazowym oraz skutki wniesienia albo niewniesienia sprzeciwu	art. 13 c rozporządzenia (WE) Nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r.; art. 505 (15) k.p.c.	12	5%
termin, sposób i zasady wniesienia sprzeciwu od nakazu zapłaty wydanego w Europejskim postępowaniu nakazowym oraz skutki wniesienia albo niewniesienia sprzeciwu	art. 14 rozporządzenia nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r.; art. 505 (15) k.p.c.	1	0% ⁵⁰
termin, sposób i zasady wniesienia sprzeciwu od wyroku zaocznego	343	7	3%
zasady dokonywania czynności procesowych oraz prawa i obowiązki stron	206 § 2	28	13%

Wyjęty przed nawias wynik badania ilościowego podstaw prawnych pouczeń przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Podstawy prawne pouczenia

Podstawa prawna	Ilość	%
357 § 2	21	10%
491 § 3	4	2%
331 § 1(1)	1	0% ⁵¹
262	6	3%
149 § 2	1	0% ⁵²
150	1	0% ⁵³
372	1	0%
502 § 2	100	45%
130 § 1	8	4%
331 § 3	2	1%
206 § 2	29	13%
207 § 5	27	12%

⁵⁰ Jak wyżej.

⁵¹ Jak wyżej.

⁵² Jak wyżej.

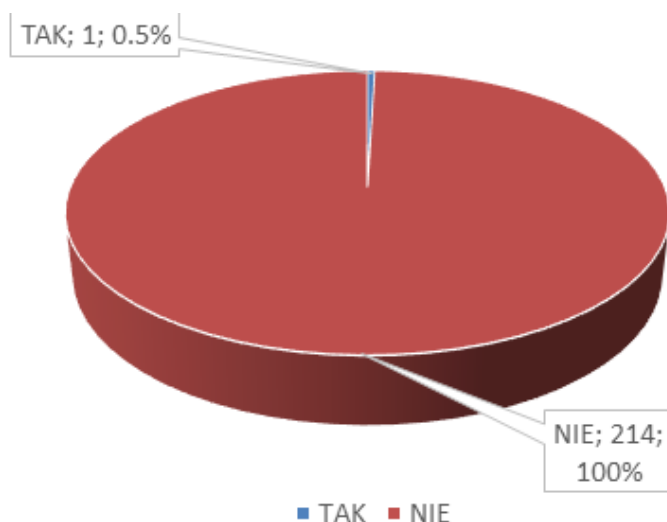
⁵³ Jak wyżej.

Podstawa prawna	Ilość	%
art. 13 c rozporządzenia (WE) Nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r.; art. 505 (15) k.p.c.	12	5%
art.14 rozporządzenia Nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r.; art. 505 (15) k.p.c.	1	0% ⁵⁴
343	7	3%

5.9. Ustalenie, w jakiej formie sądy udzielają pouczenia, tzn. czy sądy stosują pouczenia o „własnej” treści, czy wyłącznie cytują odpowiednie przepisy prawne

W wyniku badania ilościowego⁵⁵ można zaprezentować wynik zobrazowany na wykresie 14.

Wykres 14. Występowanie własnej formy pouczenia sądu.

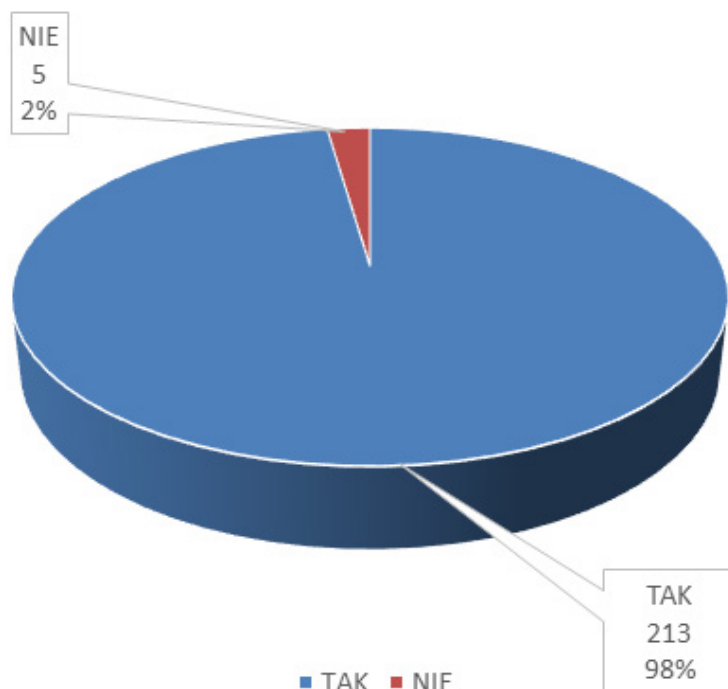
Powyższy wykres, po zaokrągleniu wskaźnika procentowego, uwidacznia, że w zasadzie pouczenia „własne” sądów nie występują.

Powyższe znajduje potwierdzenie w poniższym wykresie prezentującym odpowiedź na pytanie, czy sądy cytują przepisy „wprost”.

⁵⁴ Jak wyżej.

⁵⁵ Por. przyjęta metoda badania, o czym wyżej w pkt. 2. Cel badania aktowego oraz przyjęta metoda badania.

Wykres 15. Cytowanie przepisów wprost przez sąd.

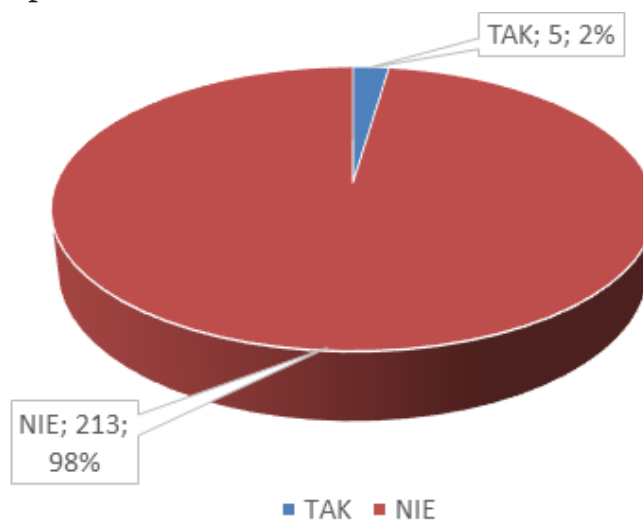

Odpowiedź twierdząca także sięga w tym wypadku 100%.

5.10. Ustalenie, czy pouczenia są zrozumiałe z punktu widzenia tzw. przeciętnego odbiorcy, który nie korzysta z fachowej pomocy prawnej⁵⁶

Przeprowadzone badanie udziela nam w zasadzie odpowiedzi jak w punkcie poprzedzającym, co jest naturalną konsekwencją przyjętej wyżej metody badawczej.

Wykres 16. Czytelność pouczenia.

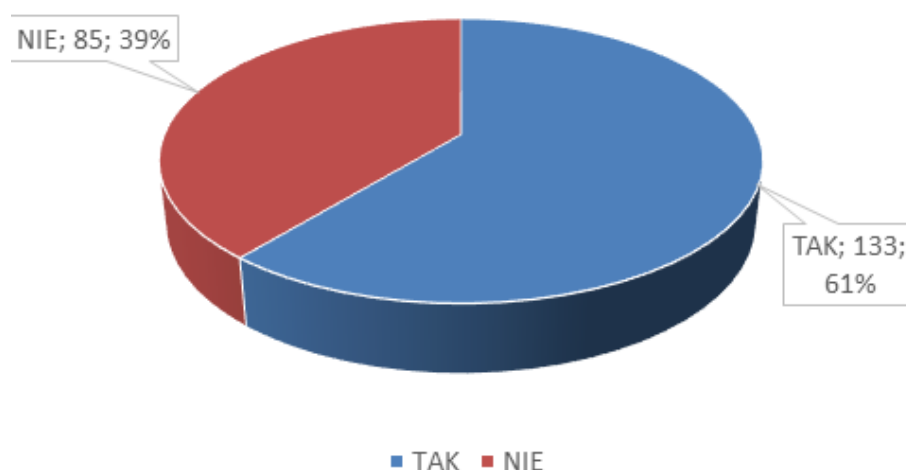
⁵⁶ Por. przyjęta metoda badania, o czym wyżej w pkt. 2. Cel badania aktowego oraz przyjęta metoda badania.

Co do zasady pouczenia sądów są nieczytelne, niezrozumiałe dla tzw. przeciętnego odbiorcy. Taka odpowiedź jest na miejscu przy wyżej przyjętym założeniu⁵⁷, zgodnie z którym powielanie w pouczeniu treści przepisów prawa formalnego jest wyrazem tzw. ekstensywnego (nadmiernego) formalizmu.

5.11. Ustalenie, czy zachodzą sytuacje braku oznaczenia przez sąd przepisów prawnych cytowanych w pouczeniach

Wydawałoby się, że postawione w tym punkcie pytanie nie jest do końca „na miejscu”, jednakże badanie ujawniło, że niestety mają miejsce takie pouczenia, w których sąd nawet nie wskazuje „przeciętnemu” adresatowi przepisów prawnych, których treść jest powielana w pouczeniu. Wynik badania jest zobrazowany na wykresie 17.

Wykres 17. Oznaczenie przepisów cytowanych w pouczeniu.

Odsetek sytuacji (prawie 40%), które oceniane są w tym badaniu za niewłaściwe jeśli chodzi o praktykę stosowania prawa, jest zaskakująco wysoki. Brak wskazania w pouczeniu jakie konkretne przepisy prawne „wchodzą w grę”, a których treść jest powoływana przez sąd w tym pouczeniu, naraża na zarzuty⁵⁸ braku merytorycznie właściwego pouczenia oraz nadmiernego formalizmu.

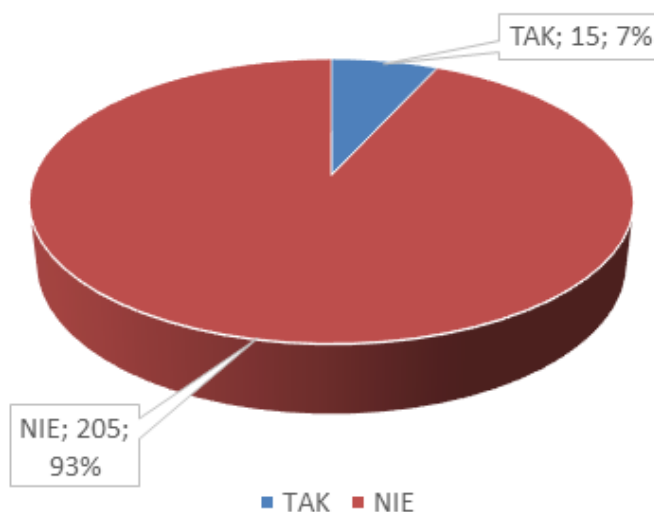
⁵⁷ W świetle powołanego wyżej orzecznictwa ETPCz.

⁵⁸ Ze strony ETPCz.

5.12. Ustalenie, czy zachodzą sytuacje braku obowiązkowego pouczenia przez sąd

Badanie wykazało, że – co do zasady – nie występują braki w tej mierze. Wprawdzie określenie „w zasadzie” nie jest na miejscu przy słusznym założeniu, że każdy brak obowiązkowego pouczenia jest naganny. Jednakże należy wziąć pod uwagę specyfikę badania aktowego, w którym stan „aktowy” może nie odzwierciedlać stanu faktycznego, o czym poniżej pod wykresem.

Wykres 18. Brak obowiązkowego pouczenia sądu.

Wprawdzie odsetek braku wymaganych pouczeń przez sąd wynosi prawie 7% (15 przypadków pouczeń), jednakże w badanych aktach spraw znajdują się zarządzenia sądu o doręczeniu pisma procesowego adresatowi wraz z pouczeniem. Zarazem zarządzenia te wyraźnie określają wymaganą treść pouczenia.

W jednym przypadku sąd odesłał adresata do ogólnego pojęcia „przepisów k.p.c.” oraz do tzw. „przepisów szczególnych”, bez wskazania konkretnych przepisów, o które chodzi⁵⁹.

Również w jednym przypadku brak jest pouczenia w aktach sprawy. Nie ma też żadnej wzmianki o takowym⁶⁰.

⁵⁹ Dotyczy sprawy o zapłatę, sygn. akt II C 2694/19, prowadzonej przez Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie. „Pouczenie” dotyczyło dopuszczalności i zasad wniesienia środka odwoławczego na zarządzenie sądu w okoliczności doręczenia odpisu zarządzenia.

⁶⁰ Dotyczy sprawy o zapłatę, sygn. akt XVII GC 4013/17, prowadzonej przez Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie. Brak pouczenia dotyczył dopuszczalności i zasad wniesienia zażalenia na postanowienie sądu w okoliczności doręczenia odpisu postanowienia.

6. Wnioski

W rezultacie przeprowadzonego badania można wyprowadzić następujące wnioski, zgeneralizowane w celu uniknięcia powtórzeń szczegółowych wyników zaprezentowanych w punkcie poprzedzającym:

1. Wynik badania oznacza, przy zastrzeżeniu uwag dotyczących zakresu przedmiotowego badania, że w analizowanych sprawach pouczenia najczęściej są stosowane w nakazach zapłaty w krajowych postępowaniach nakazowych i upominawczych.
2. Sądy w tym wypadku⁶¹ najczęściej pouczały o zasadach wniesienia sprzeciwu od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym.
3. Pouczenia występujące w sprawach z czynnikiem zagranicznym mają miejsce w analizowanych aktach spraw w sytuacji postępowań w trybie europejskiego nakazu zapłaty (uproszczonego). Stosunkowo niewielka próba badania nie pozwala na miarodajne wskazanie bliżej sprecyzowanego „zapotrzebowania” jeśli chodzi o konkretne języki obce.
4. Co do zasady, sądy przywołują obowiązkowe pouczenia, zdarzają się jednak przypadki braku takich pouczeń. Ta ostatnia niewłaściwa sytuacja ma w szczególności miejsce w odniesieniu do „stanu aktowego” – w aktach spraw nie są załączone doręczenia.
5. Niezależnie od sposobu pouczenia, tzn. czy jest ono „sformułowane” przez sąd, czy też jest bezpośrednim cytowaniem przepisów prawnych mamy w zasadzie do czynienia z prostym przeniesieniem postanowień prawa formalnego. Stojąc na gruncie przyjętej w badaniu metody oraz kryteriów ocennych w przedmiotowej kwestii, można uznać za powszechną i ustaloną praktykę stosowania pouczeń nieczytelnych dla tzw. przeciętnego odbiorcy. Taki wniosek ma swoje uzasadnienie także w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.

W zasadzie mamy do czynienia z powielanym szablonem zawierającym cytaty odpowiednich przepisów prawnych, który jest rozbudowany w mniejszym lub większym⁶² zakresie.

Nawet, gdy mają miejsce pouczenia sformułowane „autorsko” przez sąd, to są one także odwzorowaniem treści przepisów prawnych. W tym ostatnim przypadku zdarzają się przykłady, w których sąd nie zamieszcza nawet wskazania, na które przepisy się powołuje, co znalazło swój wyraz w odpowiednim szczegółowym wykresie powyżej.

Przeprowadzone badanie jednoznacznie potwierdza zasadność powołanego we wstępie postulatu przygotowania wzorów pouczeń czytelnych dla przeciętnego adresata. W tym celu niezbędna jest jednak praca specjalistów z zakresu językoznawstwa i komunikacji werbalnej.

⁶¹ Tzn. zgodnie z zastrzeżeniem w punkcie poprzedzającym. Uwaga ta dotyczy wszystkich prezentowanych tu wyników badania.

⁶² Przykładowo: treść pouczenia w sprawie o sygn. akt: IX GNc 12699/19; Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie, IX Wydział Gospodarczy. Pouczenie to zawiera 5 stron „drobnego druku” cytowanych *in extenso* przepisów k.p.c. Zarazem jest też powielanym szablonem pouczenia.

Tylko tą drogą jest możliwe sformułowanie prawidłowych wzorców, czyli zerwanie z formalistycznym językiem. Osiągnięcie postulowanego rezultatu byłoby odpowiedzią na społeczne oczekiwania i zarazem kolejnym „zrzuceniem” niekorzystnego bagażu w nowożytnej historii kultury prawnej w Polsce. Bagażu sprowadzającego się – w uproszczeniu – do odejścia od klasycznie pojętego *ratio legis* prawa stanowionego i służebnej roli tego prawa względem dobra obywatela.